

*Середа Н. А.
(с. Валер'янівка)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ВИХОВАННЯ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ОЛЕКСИ ТИХОГО

*Я завжди дивився на життя своїми очима
Олекса Тихий*

В умовах потреби у відродженні духовності нації гостро стоїть проблема громадянського та патріотичного виховання. А в світлі тих подій, які ми переживаємо уже два роки – реальне проживання у місцевості, наближеній до зони бойових дій; закиди-звинувачення з боку деяких політиків та звичайних громадян у низькій якості національного виховання у школах Донеччини – робить проблему патріотичного виховання найактуальнішою.

Патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу. Він сьогодні є нагальною потребою держави, якій в умовах прагнення до євроінтеграції потрібні свідомі громадяни-патріоти з дієвою любов'ю до Батьківщини, здатні забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі.

Ще Василь Сухомлинський стверджував, що за маленькою шкільною партою твориться народ. Не можна не процитувати ще одного висловлювання цього видатного українського педагога: «Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культу: культ Батьківщини, культ

людини, культ книжки і культ рідного слова». Ці слова, на мою думку, найточніше окреслюють коло основних напрямків патріотичного виховання сучасності.

Дуже близькими до поглядів В. Сухомлинського на пріоритетні напрямки розвитку освіти були погляди нашого колеги-земляка Олексія Івановича Тихого про основу освітньої системи на національних засадах.

На мою думку, Олексу Тихого можна віднести до плеяди мрійників-ідеалістів, одержимих високою мрією-ідеєю. Саме такі, як він, відкривали нові землі та планети. Звичайно, людина не може бути ідеальною. Але є такі особистості, які покликані жити турботами громадськості, які не вміють жити звичайним розміреним життям. Вони ставлять перед собою та перед іншими високі цілі та завдання і прагнуть їх досягти, не поступаючись принципами. Мабуть, саме такий і був Олекса Тихий.

На жаль, широкому загалу сьогоднішньої України і зараз мало відомі факти життєвого шляху та педагогічної діяльності Олекси Тихого та його однодумців, що заплатили життям за свою відвертість, сміливість, непокірність і вірність своїм життєвим принципам у нерівній боротьбі із тоталітарною системою. Вважаю, що сучасна педагогіка дуже втрачає, що широко не популяризується спадщина Олексія Івановича.

Із листів знайомих, газетних статей, спогадів Володимира Тихого, сина громадського діяча, постає образ людини міцної волі і духу, яка знайшла своє покликання у школі. Як патріот Донеччини, педагог був захоплений ідеєю збереження гідності, національної свідомості, рідної української мови як для себе особисто, так і для своїх земляків взагалі.

Захоплення історією розвитку рідної мови вилилося в ґрунтовну працю «Думки про рідний Донецький край».

Прояви різноманітних недоліків у тогочасній системі світи, зокрема формальне ставлення учнів та вчителів до навчання, робили роботу у школі для Олексія Івановича нестерпною та спонукали до написання листів до газет та органів влади. Ці листи вражали і вражають своєю сміливістю тому, що висвітлюють болючі соціальні питання, в тому числі й становище української мови на Донбасі. Думки про удосконалення, оновлення змісту, методів та підходів у навчанні вилились у власну педагогічну систему.

Цікавою з цього питання є стаття кандидата філологічних наук, доцента, викладача української літератури Донецького державного університету Фені Дмитрівни Пустової «Педагогічна система Олексі Тихого», де подається аналіз педагогічних поглядів нашого педагога-земляка.

Феня Дмитрівна наголосила на тому, що Олексій Іванович сформував свої погляди на величезному матеріалі, опрацьованому в найпрестижнішому вузі СРСР (Державному університеті імені М. Ломоносова) [12].

Це праці зі світової історії та філософії, історії світової педагогічної думки, а також спадщина видатних українських та зарубіжних письменників і вчених-філологів. Отримавши чудову освіту, він не міг оминати праць видатних педагогів. Безумовно, у кожного з них знаходив щось йому близьке і намагався втілити на практиці або мріяв про це.

Олекса Тихий знайомив своїх колег із педагогічною системою чеського мислителя Яна Амоса Коменського, якого вважають батьком дидактики. Вважається, що саме він уперше створив ґрунтовне вчення про сутність, основні принципи і методи навчання, класно-урочну систему. Можемо тільки припустити, що постать та світоглядні позиції Я. Коменського приваблювали не тільки цим. Бо вчення чеського педагога є передусім християнським вченням, спрямованим на освіту дітей у релігійному дусі, а в подальшому через відповідно вихованих дітей на відновлення авторитету церкви. Мабуть, Олексій Іванович вважав за потрібне більше приділяти уваги духовному вихованню дітей, що було абсолютно не припустимим в умовах радянської школи. Недарма колишній в'язень Горинь Михайло у своїй статті «Олекса Тихий – портрет зблизька» писав: «Я не вважав його християнином-практиком, і він ним не був. Але мав щось у собі від християнського світовідчуження» [2]. У своїй статті «Думки про виховання» О. І. Тихий також зазначав, що людині властива віра «як ознака безсмертя, як переконання, що її думки і діла переживуть її фізичне життя на землі» [12].

На сучасному етапі оновлення системи освіти хоч і не переслідуються зближення та взаємодія таких культурних осередків, як школа та церква, але об'єднання їхніх зусиль у морально-етичному та духовному вихованні дітей носить скоріше епізодичний характер, ніж системний.

О. Тихий поділяв думки Я. Коменського про зв'язок виховання та навчання різними мовами: спочатку рідною, потім мовою науки та культури того

часу латиною; поділ навчання дітей на чотири етапи. За Я. Коменським школа рідної мови починалась з 7–12 років після материнської [17].

Олексій Іванович зазначав, що майже у кожного видатного педагога були переконання про обов'язковість навчання рідною мовою. Були йому близькими погляди на вивчення мов у школі О. Потебні, зокрема про вивчення іноземної мови (і російської також) із середньої школи, а не з початкової, бо артикуляційна база у дітей ще не сформована. Можливо, при сучасних орієнтирах нашої держави на європейські та світові культурні надбання, зволікання із вивченням віддалених за походженням та функціонуванням мов може не дати потрібних результатів. Але раннє вивчення спорідненої мови може тільки зашкодити. Східнослов'янські мови мають спільну основу. Маленькі діти ще не опанували свою рідну, а паралельне вивчення нехай російської чи іншої слов'янської мови тільки плутає дітей. Як зазначають більшість моїх колег, вчителів-практиків, діти потім не знають тонкощів жодної.

У юні роки наш земляк захоплювався педагогічними ідеями А. Макаренка, глибоко вивчав, але у більш зрілому віці повністю відійшов від них. А. Макаренко працював із колоністами методами впливу колективу, без права на власну думку, на власні потреби та інтереси. Олексій Іванович наполягав на індивідуальному підході до виховання, бо вважав, що при повній відсутності свободи можуть з'являтися нещирі пристосуванці.

Олексій Іванович навіть надавав свої пропозиції щодо розподілу обов'язків між органами освіти всіх

рівнів: від союзного міністерства до школи та батьківського комітету.

Чи не найбільше спільного у підходах до освіти та виховання, на моє переконання, мали О. Тихий та В. Сухомлинський. Обидва педагоги відводили велику роль морально-етичному вихованню, вивченню народних звичаїв, мови, культури, навіть зміщували дещо пріоритети у тодішній школі: ставили на один рівень виховання громадянське та морально-етичне. Обидва бачили майбутнє освіти на засадах народної педагогіки, але різні позиції мали щодо мовного питання. Якщо для В. Сухомлинського питання української мови було не принциповим, то для О. Тихого – це питання цілого життя.

О. Тихий, як і К. Ушинський, болісно переживав відсутність шкіл з українською мовою навчання. Олексія Івановича турбував той факт, що його земляки іноді соромляться рідної мови, що в усіх установах, різноманітних культурних осередках звучить російська. Брак гарних книг, кінофільмів, передач, у яких би українці були представлені як творці культурних цінностей. Будучи справжнім патріотом свого краю, він хотів, щоб його земляки мали величні здобутки не тільки у вугільній, металургійній промисловості чи галузі спорту, а могли б похвалитися своїми досягненнями у сфері культури. Педагог вимагав проводити навчання рідною мовою на всіх рівнях: від дитячих садків до вишів. У своїх листах та статтях порушував ці болючі проблеми, бачив загрозу асиміляції та дискримінації українців Донбасу, вказував на те, що це призведе до зниження культури та моралі. Своє бачення цих

проблем він виклав у статтях «Роздуми про долю української мови і культури на Донеччині», «Вільний час трудящих», «Думки про рідний Донецький край», «Сільські проблеми».

Пройшов час, а проблема навчання рідною українською мовою довго зберігалась. Навіть за часів Незалежності загальна тенденція до збільшення кількості українських шкіл на Донеччині почала проявлятися тільки останніх років десять. Проблема мови не обійшла і мою рідну Валер'янівську школу. Був такий період, коли на вимогу батьків школа з україномовної стала російськомовною. І всі зразу відчували втрату своєї індивідуальності. Із поверненням статусу україномовної рідна школа відновила своє обличчя і відродила своє духовне наповнення. Хочу ще зазначити такий факт: саме в цей період у Валер'янівці на прохання громади відкривається церква, бо як інституція вона була закрита у 70-ті роки. Із поверненням до села храмової ікони Пр. Богородиці «Достойно есть», відкриттям церкви та відновленням україномовного статусу школи валер'янівці пов'язують відродження села й відносну економічну стабільність у порівнянні із навколишніми сусідськими.

Олексій Іванович був для свого часу новатором, який застосовував у педагогічній практиці такі методи, які були не властивими тодішній системі освіти. Він міг узяти з собою групу кращих школярів і податися з ними в мандрівку на два-три дні серед чверті, робочого тижня, поставивши перед ними завдання заздалегідь вивчити матеріал, який вони пропустять. Таку практику він описав у своїй статті «Домашні завдання», де розповів про необхідність

навчання і в позаурочний час. Співкамерник Олекси Тихого Михайло Горинь писав: «Без сумніву, наодинці з учнями Олексій Іванович проводив патріотичне виховання багатьма засобами, зокрема організовував посадку дерев на двох ярах...» [2].

Із педагогічної діяльності О. Тихого очевидним є той факт, що національне, патріотичне виховання він вважав найактуальнішою проблемою у вихованні молоді Донбасу. Головну роль у цьому він відводив учителю як особистості, ставлячи перед учителем високі вимоги. Він вважав, що кожний учитель повинен бути здатним викладати будь-який предмет за курс середньої школи. Наполягав, що розмови навіть у неофіційній обстановці повинні вестись виключно українською мовою. Поняття «викладання українською мовою» і «патріотизм» були для нього ідентичними. О. Тихий був упевнений у тому, що кожна інтелігентна людина повинна володіти кількома мовами, щоб долучитись до надбань свої колег з інших регіонів та за кордоном. Був патріотом з активною життєвою позицією, навіть вважав, що він поганий патріот, що не має «волі активно боротися за розквіт національної культури на Донеччині, за прийдешнє...» [9]. Сам був людиною неординарною: принциповий, закоханий у музику, легкий на підйом, активний, за спогадами знайомих, красивий фізично, такими хотів бачити і своїх колег-вчителів.

Питання про такі підходи у підготовці педагогічних кадрів є й зараз суперечливим і не знаходять однозначної оцінки у суспільстві. Останніми роками є певний прогрес у викладанні українською мовою, але проблема спілкування рідною

мовою у позакласній роботі та побуті залишається гострою.

О. Тихий у патріотичному вихованні підносить роль батьків. На думку педагога, вони мають право вимагати забезпечення високого рівня викладання та виховання, забезпечення всебічного розвитку власної дитини. Олексій Іванович не заперечував, а навіть передбачав використання фінансових внесків родини на роботу різноманітних гуртків. На жаль, проблема недостатнього фінансування гурткової роботи залишається не вирішеною. Забезпечення матеріалами та засобами для творчого розвитку дитини лягає на самого вчителя та на її батьків.

Аналізуючи проблеми національного виховання на Донеччині, ми усвідомлюємо ту відповідальність за виховання свідомого громадянина, яка покладена на вчителя української мови та літератури. Кому, як не вчителям-україністам, опікуватись проблемами престижу української мови на Донеччині. Саме для нас може бути корисним збірник О. Тихого «Мова – народ». У цій книзі О.І. Тихий зібрав висловлювання про мову видатних людей. Це вирішувало проблему недоступності деяких книг. Крім того, що ця книга відображає дуже широкий спектр думок людей різних поколінь, вона задумана як посібник для вчителів, щоб педагоги могли нести ці думки широкому учнівському загалу, користуючись нею.

Ще одна праця варта особливої уваги вчителів-філологів. Це «Словник мовних покручів» Олекси Тихого. Словник надасть гарну підтримку вчителям у боротьбі з нашою головною бідною – суржиком.

Головними інструментами у збільшенні престижу української мови та літератури, а отже у

піднесенні їх ролі у громадянському вихованні учнів, можна вважати збільшення виховного впливу предметів.

Українська література, література взагалі – чи не єдиний предмет, який спрямований не тільки до розуму, а й до серця дитини. Через позицію автора та аналіз різноманітних ситуацій, вчинків героїв, тобто примірювання на себе різних соціальних ролей, відбувається пошук власного «я», становлення особистості дитини.

Філологи своєю діяльністю повинні заохочувати дітей до вивчення рідної мови всім педагогічним арсеналом: методами, прийомами, копіткою роботою над добором матеріалу, плануванням результатів уроку. Важливим є зміст завдань. Сучасні діти, як представники нового покоління, яке виросло без тягаря страху перед системою та у лоні індивідуального підходу, сприймають інформацію тільки тоді, коли вона їм цікаво подається. Можна використовувати традиційні методи (роботу з довідниками, словниками) і новітні (різноманітні мультимедійні засоби, Інтернет) з метою подачі інформації та її пошуку. У вчителів зараз є можливість використовувати набагато більший спектр нестандартний уроків: уроки-конференції, диспути, екскурсії тощо. Саме про такі можливості, мабуть, мріяв О. Тихий.

Мені особисто, як людині, яка весь час живе і працює на Донеччині, близькі його ідеї про глибоке вивчення історії рідного краю, культурних надбань. Я вважаю, оновлення освіти повинно починатись із піднесення ролі сільської школи за всіма напрямками. Школа для будь-якого села була, є і залишиться головним осередком культури. Тієї очікуваної «змички» міста і села, про яку так багато говорили і за радянських часів, і за часів перебудови так і не

відбулось. Так і працюють на омріяне майбутнє вчителі-ентузіасти.

У вчителів Валер'янівської школи є величезний досвід у патріотичному вихованні на місцевому матеріалі. Для уроків рідного краю, різноманітних мистецьких заходів ми широко використовуємо матеріали про видатних людей села: Героя СРСР Григорія Пенежка, воїна-інтернаціоналіста, випускника нашої школи, Олександра Душу, трьох письменників: Михайла Яременка, Івана Вареника та Анатолія Корнієнка. Ці люди прославили рідне село. Вони є нашою гордістю. Діти усвідомлюють, що видатні люди не десь, а поруч, що і їм варто працювати над досягненням своєї мети. Таким чином формується почуття своєї гідності, виховується любов до своєї малої батьківщини.

Отже, багато тих проблем, які порушував О. Тихий у своїх творах та листах, з якими активно боровся залишаються актуальними і для нашого часу. А нам, учителям, науковцям і просто звичайним громадянам, небайдужим до долі української нації та держави, до проблем освіти та виховання, треба ретельніше вивчати досвід видатних педагогів, зокрема О. Тихого. Щоб від теоретичних міркувань скоріше перейти до реальних справ у галузі оновлення освіти та відродження духовності на нашій рідній Донеччині, а отже і в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віктор Жадько. Український некрополь. – К., 2005. – С. 308.

2. Горинь М. Вибране – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/istoria/operacia-visla/oleksatihijportretzbliзкаavtorgorinmihajlo>

3. Євген Сверстюк. Учитель Тихий. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/>

4. Загнітко А. П. Мовні стратегії на мовній карті України: реалії сьогодення // Українська мова вчора, сьогодні і завтра в Україні та світі (до Дня української писемності та мови). Матеріали обласної науково-практичної конференції 7 листопада 2013 року. – Донецьк: Витоки, 2014. – 334 с.

5. Мамчур Л. Внесок В. Сухомлинського в теорію і практику навчання рідної мови // Дивослово. – 1998. – № 9. – С. 63–64.

6. Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу. [Текст]. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2011. – 216 с.

7. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 7. – С. 52–62.

8. Тихий В. Мова як доля. Штрихи до портрету Олекси Тихого. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://prosvitjanyn.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=180&Itemid=91

9. Тихий О. Думки про рідний Донецький край. [Текст] / О. Тихий / Упор. В. Овсієнко, Л. Олійник, Ф. Півень, Є. Фіалко. – Донецьк: Донеччина, 2012. – 416 с.

10. Тихий О. Мова – народ. Висловлювання про мову та її значення в житті народу / О. Тихий. – К.: Смолоскип, 2007. – 416 с.

11. Тихий О. Словник мовних покручів: Наукове видання [Текст] / О. Тихий / Упор. і редактор Овсієнко В. – Донецьк: Товариство ім. Олекси Тихого, 2009. – 108с.

12. Тихий Олекса. Думки про виховання / Вступне слово канд. філолог. наук Пустової Фені Дмитрівни – Донецьк: Норд-Комп'ютер. – 2011. – 84 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://torba.etnoua.info/>

13. Хто ж такий Олекса Тихий. Статті, спогади, роздуми / ред. –уклад. Фіалко Є. Б. [Текст]. – Дружківка, 2008. – 40 с.

14. Яновська Л. Годинник Олекси Тихого / Л. Яновська // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 206. – 9 листопада. – С. 7.

15. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://olexa.org.ua/ukr/persons/o_tykhy.htm

16. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/19110522/pedagogika/komenskiy_suchasna_pedagogichn_a_nauka

*Токаленко З. В., Стецюра Н. В., Карасава Л. А.
(смт. Брацлав, Немирівський район,
Вінницька область)*

ОЛЕКСА ТИХИЙ – ПЕДАГОГ ТА МОВОЗНАВЕЦЬ

Наш день завтрашній формується сьогодні. І тому майбутнє України як держави залежить від того, чи буде підростаюче покоління усвідомлювати свою